

**Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника**

Навчально-науковий юридичний інститут

Кафедра судочинства

Кульчак Л.С.

ЗАХИСТ НЕПОВНОЛІТНІХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

**Методичні вказівки для підготовки до
семінарських (практичних) занять
студентів заочної форми навчання**

спеціальності 081 Право, освітньо-професійної
програми «Право», освітнього рівня «Бакалавр»

Івано-Франківськ, 2024

Затверджено на засіданні кафедри судочинства Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Протокол № 6 від «24» січня 2024 року

Кульчак Л.С., Захист неповнолітніх у кримінальному процесі. Методичні вказівки для підготовки до семінарських (практичних) занять студентів заочної форми навчання спеціальності 081 Право, освітньо-професійної програми «Право», освітнього рівня «Бакалавр». Івано-Франківськ: Навчально-науковий юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2024. 13 с.

Методичні вказівки розроблені на основі навчального плану Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника і призначені для підготовки до семінарських занять з навчальної дисципліни «Захист неповнолітніх у кримінальному процесі» студентів заочної форми навчання спеціальності 081 Право, освітньо-професійної програми Право, освітнього ступеня «Бакалавр», а також для підготовки до здачі заліку. В методичних вказівках викладені: завдання до семінарських (практичних) занять теоретичного і практичного характеру, перелік питань і завдань, які виносяться на обговорення на занятті, контрольних питань для перевірки знань, індивідуальних виступів та завдань. До кожної теми поданий перелік літератури, а також розширений перелік нормативно-правових актів станом на 01.01.2024 р.

Методична розробка призначена для студентів, аспірантів, викладачів.

© Кульчак Л.С., 2024

© Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника, 2024

ВСТУП

Проблема злочинності неповнолітніх завжди була і залишається однією з найактуальніших. Соціально-економічна криза в Україні, безробіття призвели до падіння життєвого рівня основної частини населення і як наслідок зростання злочинності, в тому числі серед молоді. Викликає занепокоєння те, що характерною особливістю злочинності неповнолітніх нині є тенденція до зростання частки тяжких та особливо тяжких злочинів, в той час, коли простежується значне скорочення рівня народжуваності.

Відповідно до статті 2 Кримінального процесуального кодексу України одним із завдань кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Встановлення істини у справі здійснюється на основі доказів – фактичних даних, які можна отримати із джерел, вичерпний перелік яких зазначений у частині 2 статті 84 Кримінального процесуального кодексу України.

Законодавець забезпечує обов'язкову участь захисника при провадженні справ про злочини, що вчинені неповнолітніми. Це зумовлено насамперед психологічними особливостями неповнолітніх. Саме в цьому віці відбувається становлення, формування особистості, учасника суспільних відносин, законослухняного громадянина. Не завжди це відбувається в тій формі, в якій це передбачено суспільним нормами. Порушення закону неповнолітнім може бути результатом діяльності (дій або бездіяльності) саме держави, її інституцій. Саме тому захист неповнолітніх, що вчинили злочин,

на сьогоднішній день є актуальним питанням не тільки щодо конкретного неповнолітнього, а й для держави в цілому.

У Навчально-науковому юридичному інституті дисципліна вільного вибору студентів «Захист неповнолітніх у кримінальному процесі» вивчається протягом 8-го навчального семестру в обсязі 90 годин: 8 год. – лекції, 4 год. – семінари, 78 год. – самостійна робота.

Метою викладання дисципліни «Захист неповнолітніх у кримінальному процесі» є вивчення законодавства України про адвокатуру в частині захисту неповнолітніх правопорушників на різних стадія кримінального процесу, визначити процесуальний статус неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених (підсудних), сформувати у студентів уявлення про механізм забезпечення неповнолітнім права на захист, методику та тактику захисту неповнолітніх на досудовому розслідуванні та під час судового розгляду кримінальних справ, міжнародні стандарти у кримінальних провадженнях за участі неповнолітніх.

У результаті вивчення дисципліни студенти повинні:

знати:

- сучасний стан законодавства про адвокатуру, зокрема, щодо захисту неповнолітніх, в тому числі базові нормативно-правові акти щодо захисту прав неповнолітніх;
- комплекс процесуальних прав неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених (підсудних);
- порядок допуску захисника до участі у справах, де неповнолітні є підозрюваними, обвинуваченими та підсудними;
- процесуальний статус захисника неповнолітніх при досудовому розслідуванні та під час судового розгляду;
- структуру методики та тактики захисту неповнолітніх при досудовому розслідуванні та під час судового розгляду, тактичні прийоми захисту неповнолітніх;

вміти:

- правильно тлумачити і застосовувати норми, що регулюють відносини у сфері забезпечення права на захист неповнолітнім підозрюваним, обвинуваченим, підсудним;
- скласти процесуальні документи пов'язані із здійсненням захисту прав неповнолітніх при досудовому розслідуванні та під час судового розгляду (клопотання, відводи, скарги на дії службових осіб, апеляційні скарги на вироки тощо);
- визначати процесуальний статус неповнолітніх на різних стадіях кримінального процесу.
- обирати правові позиції в залежності від позиції підзахисного неповнолітнього;
- використовувати тактичні прийоми захисту неповнолітніх на всіх стадіях кримінального процесу
- виробити тактику захисту неповнолітніх по різних категоріям кримінальних справ.

Вивчення дисципліни вільного вибору студентів «Захист неповнолітніх у кримінальному процесі» завершується складенням заліку.

Іншими формами контролю є аналіз та оцінка виступів студентів на практичних заняттях, написання самостійних робіт, підготовка рефератів на визначені теми.

Під час вивчення дисципліни студент повинен опрацювати рекомендовану літературу, нормативно-правові акти, а результатом вивчення буде вміння студента складати процесуальні документи, пов'язані із здійсненням захисту неповнолітніх на всіх стадіях кримінального процесу.

Програма навчальної дисципліни

Тема 1

Психофізіологічні особливості неповнолітніх

Фізіологічні особливості підліткового та раннього юнацького віку. Психологічні особливості підліткового віку. Психологічні особливості раннього юнацького віку. Основні відмінності підліткового та раннього юнацького віку. Причини вчинення неповнолітніми злочинів.

Тема 2

Особливості процесуального статусу неповнолітніх учасників процесу, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування

Поняття і зміст процесуального статусу неповнолітнього учасника кримінального процесу. Процесуальний статус неповнолітнього підозрюваного. Процесуальні права та обов'язки неповнолітнього обвинуваченого. Особливості процесуального статусу неповнолітніх у справах про застосування примусових заходів виховного характеру.

Тема 3

Забезпечення права на захист у справах про кримінальні правопорушення неповнолітніх

Поняття та процесуальний статус захисника і законного представника підозрюваного, обвинуваченого. Право на безоплатну вторинну правову допомогу неповнолітнім відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу». Обов'язкова участь захисника. Залучення захисника до проведення окремої процесуальної дії. Відмова від захисника або його заміна у кримінальному провадженні. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх.

Тема 4

Міжнародні стандарти у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх

Міжнародні правові стандарти (акти), які регулюють становище неповнолітніх у кримінальних провадженнях. Види та зміст міжнародних засад (принципів) здійснення кримінальних проваджень щодо неповнолітніх.

Тема 5

Особливості судового контролю слідчим суддею на стадії досудового розслідування та судового провадження щодо неповнолітніх в суді першої інстанції

Адаптація судового провадження до потреб неповнолітнього. Особливості підготовчого провадження за участю неповнолітніх. Адаптація судового провадження відповідно до вимог КПК України.

Тема 6

Особливості призначення покарання, звільнення від відбування покарання з випробуванням щодо неповнолітніх

Загальний підхід до обрання покарання неповнолітнім. Звільнення від відбування покарання з випробуванням щодо неповнолітніх.

Тема 7

Застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру

Загально-правові підстави для звільнення неповнолітніх від кримінального переслідування. Обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього. Передача неповнолітнього під нагляд. Виконання обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків. Направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи.

Тема 8

Звільнення від кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх

Звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності. Звільнення неповнолітніх від покарання. Питання розмежування понять: звільнення від кримінальної відповідальності і звільнення від покарання

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема 3. Забезпечення права на захист у справах про кримінальні правопорушення неповнолітніх

Семінарське заняття – 2 год.

Питання для обговорення:

1. Поняття та процесуальний статус захисника і законного представника підозрюваного, обвинуваченого.
2. Право на безоплатну вторинну правову допомогу неповнолітнім відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу».
3. Обов'язкова участь захисника у кримінальному провадженні.
4. Залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії .
5. Відмова від захисника або його заміна в кримінальному провадженні.
6. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх.

Контрольні питання:

1. Дайте визначення поняття захисника у кримінальному провадженні.
2. Сформулюйте поняття законного представника підозрюваного, неповнолітнього.
3. Назвіть категорії неповнолітніх осіб, які мають правову на безоплатну вторинну правову допомогу
4. Назвіть і охарактеризуйте випадки обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні
5. Перелічіть способи залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії .
6. Назвіть випадки відмови від захисника або його заміна в кримінальному провадженні.
7. Перелічіть обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх

**Практичні завдання до семінарського заняття 1
«Забезпечення права на захист у справах про кримінальні
правопорушення неповнолітніх».**

Під час самостійної підготовки студенти письмово вирішують запропоновані задачі. На занятті відбувається обговорення їх рішень.

Задача 1. Суд розглядає кримінальне провадження щодо 15-річного К., який обвинувачується за ч. 2 ст. 186 КК у відкритому викраденні чужого майна, поєднаному з насильством, яке не є небезпечним для життя та здоров'я потерпілого. Під час судового розгляду цього провадження прокурор заявив клопотання про тимчасове видалення неповнолітнього обвинуваченого із зали судового засідання на час допиту потерпілого, який різко негативно налаштований щодо обвинуваченого, і присутність неповнолітнього обвинуваченого при допиті потерпілого може негативно вплинути на неповнолітнього.

Обґрунтуйте, яке рішення прийме суд у запропонованій ситуації: постановить чи не постановить ухвалу про видалення неповнолітнього обвинуваченого із зали судового засідання на час дослідження обставин, що можуть негативно вплинути на нього.

**Тема 4. Міжнародні стандарти у кримінальних провадженнях щодо
неповнолітніх**

Семінарське заняття – 2 год.

Питання для обговорення:

1. Міжнародні правові стандарти (акти), які регулюють становище неповнолітніх у кримінальних провадженнях.
2. Види та зміст міжнародних засад (принципів) здійснення кримінальних проваджень щодо неповнолітніх.

Контрольні питання:

1. Які вам відомі міжнародні нормативно правові акти ООН, які регулюють правове становище неповнолітніх?
2. Перелічіть міжнародні нормативно правові акти прийняті Радою Європи про правове становище неповнолітніх.
3. Назвіть основні міжнародні засади здійснення кримінальних проваджень щодо неповнолітніх.
4. В чому зміст засади найкращі інтереси дитини ?
5. У чому полягає суть ефективної участі неповнолітнього у провадженні?
6. Що таке верховенство права, як засада у кримінальному провадженні за участі неповнолітніх?
7. У чому зміст реабілітації та перевиховання неповнолітнього, як засади у провадженні?
8. Що таке невідкладність здійснення кримінального провадження щодо неповнолітнього?
9. Чи відомі вам додаткові міжнародні стандарти (засади) здійснення кримінального провадження з участі неповнолітніх?

**Практичні завдання до семінарського заняття 2
«Міжнародні стандарти у кримінальних провадженнях
щодо неповнолітніх».**

Під час самостійної підготовки студенти письмово вирішують запропоновані задачі. На занятті відбувається обговорення їх рішень.

Задача 1. Суд розглядає кримінальне провадження щодо 14-річного М., який обвинувачується за ч. 2 ст. 186 КК у відкритому викраденні чужого майна, поєднаному з насильством, яке не є небезпечним для життя та здоров'я потерпілого. Під час судового розгляду захисник заявив клопотання про допит законного представника у якості свідка, а представник органу пробації заявив клопотання про надання суду інформації про неповнолітнього у формі досудової доповіді та готовність висловити думку з приводу найбільш доцільних заходів щодо обвинуваченого з метою його перевиховання.

Ознайомтеся із запропонованою фаволою. Дайте відповіді на такі питання:

1. Чи є обов'язковою участь у судовому розгляді захисника, законного

представника, представника служби у справах дітей?

2. Чи задовольните ви клопотання захисту?

3. Чи задовольните ви клопотання представника органу пробації?

Задача 2. Суд розглядає кримінальне провадження щодо 15-річного М., який обвинувачується за ч. 1 ст. 186 КК у відкритому викраденні чужого майна. Під час судового розгляду цього провадження перед судовими дебатами представник служби у справах дітей заявив клопотання про свою участь у судових дебатах з метою висловлення ним думки з приводу найбільш доцільних заходів щодо обвинуваченого з метою його перевиховання. Про бажання виступити у судових дебатах заявив клопотання і педагог.

Обґрунтуйте, яке рішення прийме суд у запропонованій ситуації з приводу участі у судових дебатах представника служби у справах дітей і педагога.

Рекомендована література

1. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх від 29.11.1985 [Електронний ресурс] / ООН // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211/page
2. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25.10.2007 [Електронний ресурс] / Рада Європи // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927
3. Керівні принципи, що стосуються правосуддя з питань, пов'язаних з участю дітей-жертв та свідків злочинів від 22.07.2005 р. - [Електронний ресурс] / ООН // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_e54
4. Лист Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 січня 2017 року № 223-66/0/4-17 «Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх» [Електронний ресурс] / ВССУ // Закон і бізнес. URL: https://zib.com.ua/ua/print/127476-list_vssu_vid_16012017_223-6604-7_pro_praktiku_zdiysnennya.html
5. Бандурка І.О. Кримінально-правовий захист дитинства в Україні: автореф. ... дис. канд. юрид. наук. Харків, 2016. 36с URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1685/kriminal_no_pravoviy_zahist_ditinstva_v.pdf?sequence=2
6. Крукевич О. Неповнолітні потерпілі як учасники кримінального процесу / О. Крукевич // *Історико-правовий часопис*. – 2015. – № 2. – С. 177-181. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2015_2_35.
7. Романюк В.В. Кримінальне судочинство щодо неповнолітніх : монографія / В. В. Романюк. – Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. – 252 с. (Серія «Бібліотечка слідчого і детектива: учасники кримінального провадження») URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/991/Kryminalne%20osudochynstvo%20shchodo%20nepovnolitnikh_monohrafiu

8. Романюк В.В. Участь педагога, психолога та лікаря у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх / В. В. Романюк. // *Вісник ХНУВС*. – 2014. – № 4 (67) 101 URL: <file:///C:/Users/%D0%9F%D0%9A/Downloads/s-DP93GpPrDaI2bI3n2EhqPXb30146ph.pdf>
9. Пилипенко І. В. Деякі питання застосування законодавства щодо участі неповнолітніх у кримінальному провадженні / І.В. Пилипенко // *Публічне право*. – 2013. – №3 (11). – С.110 – 118. URL: [file:///C:/Users/%D0%9F%D0%9A/Downloads/pp_2013_3_17%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/%D0%9F%D0%9A/Downloads/pp_2013_3_17%20(2).pdf)
10. Тетерятник Г. Гарантії забезпечення прав і законних інтересів неповнолітніх у кримінальному провадженні // *Південноукраїнський правничий часопис*. -№1, 2017.-с.115-119.http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1199/1/%D0%A2%D0%B5%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%8F%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%BA1-2017_%D0%9F%D0%A3%D0%9F%D0%A7.pdf